

ירושלים, אמת המים התחתונה

יעקב ביליג

21/07/2014

דוח סופי

בחודש ינואר 2013 נערכה חפירה במדרון היורד מרמת רחל דרומה, לאורך האמה התחתונה המובילה לירושלים (הרשאה מס' A-6679; שטח A: נ"צ 22078/62678, שטח B: נ"צ 22054/62697), לקראת הנחת צינור מי קולחין. החפירה, מטעם רשות העתיקות ובמימון חברת הגיחון, נוהלה על ידי י' ביליג בסיוע נ' נחמה (מנהלה), א' האג'יאן (מדידות), ט' קורנפלד (שרטוט), א' פרץ (צילום שטח), ס' עמלה (מגלה מתכות), ק' עמית (צילום ממצא), ל' קופרשמידט (מעבדת מתכת) וג' ביכובסקי (נומיסמטיקה).

תוואי אמת המים התחתונה לירושלים נמשך לאורך כ-21 ק"מ, מברכות שלמה להר הבית, בשיפוע היורד מגובה של כ-765 מ' ועד לכ-738 מ' מעל פני הים. האמה נבנתה בימי הבית השני, ככל הנראה בימי המלכים החשמונאים, ופעלה לסירוגין עד לפני כמאה שנה. לאורך האמה נעשו סקרים וחפירות ארכיאולוגיות אחדות (מזר תש"ן: 174–177; ביליג תשנ"ז; זילברברוד 2011).

נפתחו שני שטחים (A, B; איור 1) והחפירה התמקדה בעיקר בשטח A שנפתחו בו ארבעה ריבועים לאורך האמה. בשטח B תועד קטע קצר שנפגע בעבודות.

שטח A. האמה שנחשפה בחלקה בנויה ובחלקה חצובה בסלע האם (איור 2). האמה הייתה מכוסה לחלוטין בדרך עפר מקומית, ואף תמכה בה בשפת המדרון. גובה זרימת המים באמה 741.8 מ' מעפה"י.

בחלקה המערבי נחצבה האמה בסלע הגיר המקומי (איור 3). בחפירה נחשף רק השלב האחרון שלה שכלל צינור חרס (23 ס"מ קוטר) במעטפת בטון, מונח בתעלת הזרימה המטויחת הקדומה. הצינור מתוארך לראשית התקופה העות'מאנית (המאה הט"ז לסה"נ). לא הובחנו חורים בראש צינור החרס, תופעה נפוצה בנקודות אחרות באמה התחתונה.

בחלקה המזרחי הייתה האמה בנויה, אך מצב ההשתמרות גרוע (1 מ' גובה מרבי, 2.2 מ' רוחב; איור 4). רובה בנויה אבנים קטנות ובינוניות, ופניה החיצוניים מטויחים. נותר רק מעט מן הטיח החיצוני של האמה, למרגלותיה, משני שלבים: בנקודה אחת דומה הטיח החיצון מן השלב הקדום לזה שלמרגלות האמה ליד היציאה ממנהרת ארמון הנציב (ביליג תשנ"ז: 91, איורים 24א, 24ב), ובנקודה שנייה משולבים שיבוצי

אבן בטיח החיצון הלבנבן משלב מאוחר. טיח חיצון מסוג זה נראה במקומות אחדים לאורך תוואי האמה התחתונה. בשני הריבועים המזרחיים לא השתמר צינור החרס ואפשר היה לראות אך מעט מן הדפנות המטויחות של תעלת הזרימה (40–58 ס"מ רוחב התעלה). בתוך אחת משכבות הטיח המאוחרות של תעלת הזרימה נמצא מטבע פלס ממלוכי (ר"ע 124540) של השליט אל-אשרף שעבאן ב' (1363–1377 לסה"נ), עדות לאחד משלבי השיפוץ של האמה בתקופה הממלוכית (מזר לעיל: 189–190). לא נעשה חתך באמה ולכן אי אפשר היה לחשוף את שלביה הקדומים.

למרגלות האמה נמצאו אבנים גדולות אחדות שאולי שימשו אבני כיסוי של האמה. נמצאו שברים רבים של צינור החרס העות'מאני וחרסים אחדים לא מזוהים.

שטח B. נוקה קטע קצר (4.2 מ' אורך) של האמה, שנפגע מהחפירה המודרנית להנחת הצינור החדש. קטע זה, בשוליים הצפוניים של הכביש היורד מדרך חברון לשכונת הר חומה (שדרות שמואל מאיר), היה ככל הנראה גלוי בעבר וכוסה לקראת סלילת הכביש. האמה נפגעה בקטע זה עד לגובה תחתית צינור החרס העות'מאני. גובה זרימת המים באמה בקטע זה הוא 741.74 מ' מעל פני הים.

בקרבת האמה, על פני השטח, נמצאו שבר רעף שעליו טביעה של הלגיון העשירי (איור 5) ושני מטבעות: פרוטה (ר"ע 124542) של אלכסנדר ינאי (79/80–76 לפסה"נ) ופרוטה (ר"ע 124541) של הורדוס (37–4 לפסה"נ).

בחפירה נחשף קטע קצר של האמה התחתונה לירושלים, שהשתמרותו איננה טובה. האמה הותאמה למדרון הסלעי באיזון עדין של חציבה ובנייה, לצורך פילוס התוואי.

ביליג י' תשנ"ז. **אמת המים התחתונה לירושלים**. עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר אילן. רמת גן.

זילברבוד א' 2011. ירושלים, אמת המים התחתונה. **חדשות ארכיאולוגיות 123**
(http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1859&mag_id=118).

מזר ע' תש"ן. סקר אמות המים לירושלים. בתוך ד' עמית, י' הירשפלד וי' פטריך, עורכים. **אמות המים הקדומות בארץ ישראל**. ירושלים.

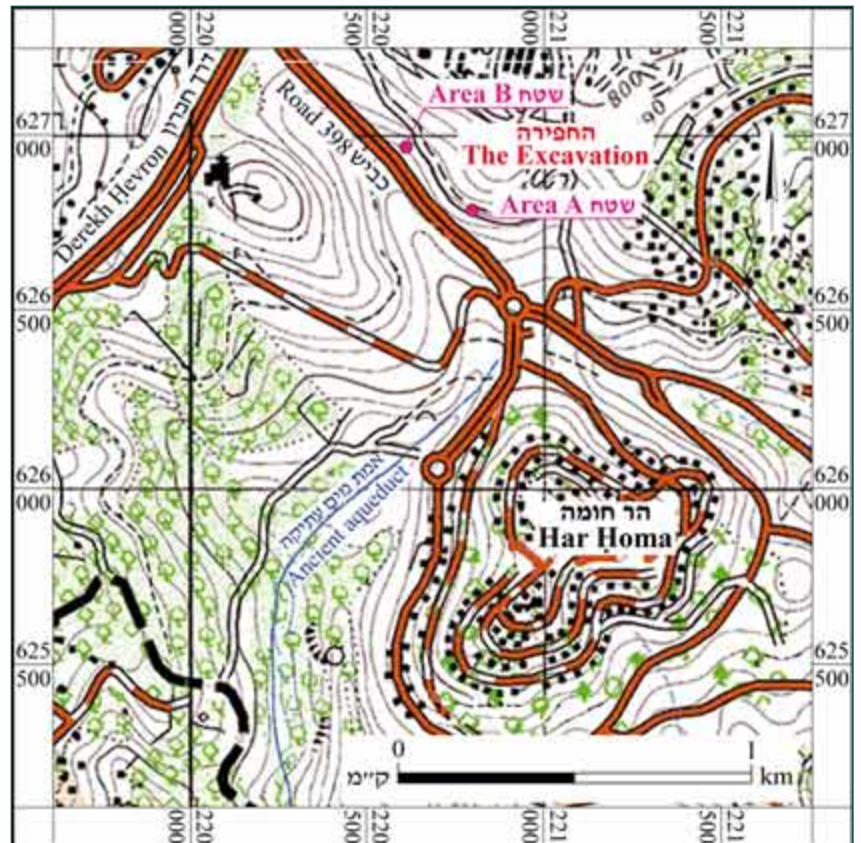
1. מפת איתור. (Images//6679-1.jpg)

2. תכנית וחתכים. (Images//6679-2.jpg)

3. האמה, מבט למערב. (Images//6679-3.jpg)

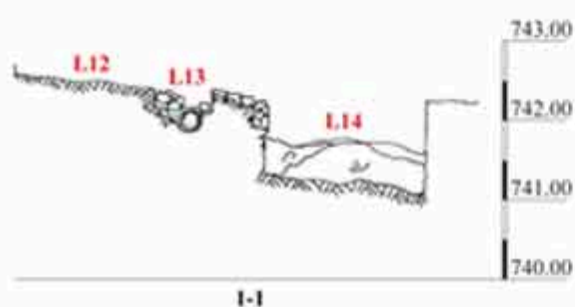
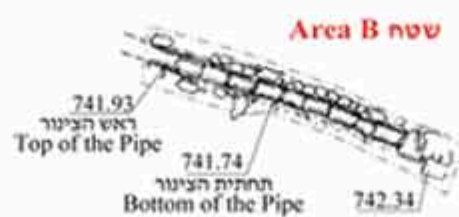
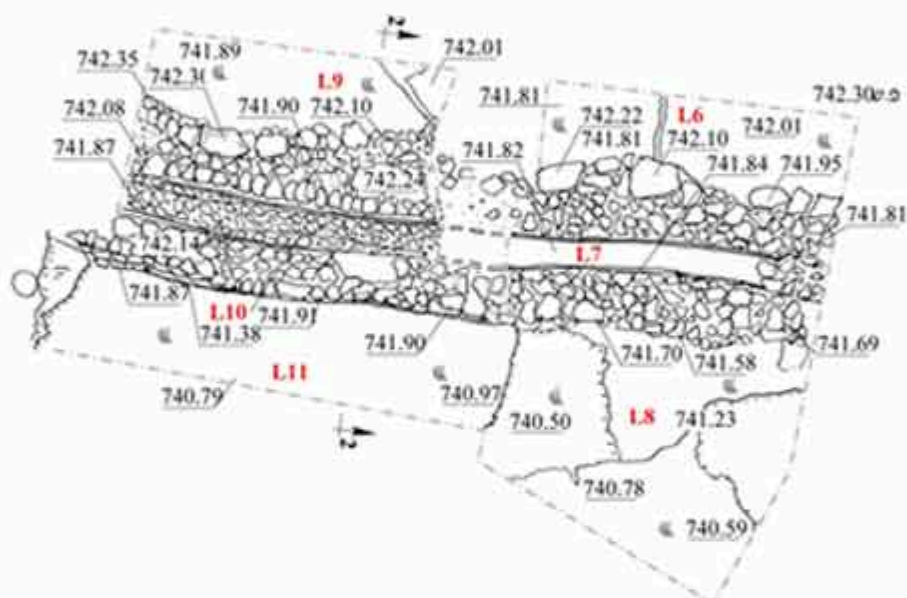
4. האמה, מבט למזרח. (Images//6679-4.jpg)

5. שבר רעף שעליו טביעת הלגיון העשירי. (Images//6679-5.jpg)

1. מפת איתור.

(Images//6679-1.jpg)

2. תכנית וחתכים.
(Images//6679-2.jpg)

3. האמה, מבט למערב.
(Images//6679-3.jpg)

4. האמה, מבט למזרח.

(Images//6679-4.jpg)

5. שבר רעף שעליו טביעת הלגיון העשירי.
(Images//6679-5.jpg)